

D. FRANCESCH CARRERAS Y CANDI
Catedràtic d'Historia de Catalunya

D. JOAN DE DEU TRÍAS Y GIRÓ
Catedràtic de Dret Civil Català

(Fotografies de Napoleon.)

Don Joan de Deu Trías, professor desde molt jove de la Universitat oficial de Barcelona, es una de les poques figures qu'encara hi quedan dignes de gran veneració y que continua la tradició dels Llorens, Milà y Fontanals y Duran y Bas.

Es encara jove y està en la plenitud de son talent. Dotat de gran penetració, d'una claretat de judici extraordinaria y d'una erudició tan extensa com ben digerida, es un advocat de gran estima y un dels que mellor fan de sa carrera un verdader sacerdocí.

Recordem entre les obres de tan il·lustrat catedràtic les *Conferències de Dret català*, donades fa alguns anys a la mateixa Universitat oficial, per iniciativa de don Manuel Duràn y Bas, sos opúscols sobre Dret internacional y inter-regional, son magistral estudi sobre la constitució política d'Andorra y un gran número de memories, articles y discursos, entre'ls que be mereix lloch eminent lo qu'escrigué estudiant a Lleó XIII ab relació a la qüestió social.

Don Francesch Carreras y Candi, es l'encarregat d'explicar la Historia de Catalunya.

Si l'historiador modern ha de reunir a un gran acopi de materials y a un estudi pacient y detingut de les èpoques, bon intent en saber rebutjar los detalls inútils, serenitat en saber donar lo valor just a les coses y eloquència y fins entusiasme en exposarles, poch podrían disputar

al senyor Carreras son encàrrech, ja que en ell s'hi juntan, com en lo primer que hi puga haver, l'incansable regirador d'arxiu y l'elegant expositor que sab donar a la conversa tot l'interès y l'amenitat possibles.

De sos treballs d'arxiu n'ha dat prou bona fè en sos numerosos estudis, en los que l'abundancia de documents consultats arriban a acaparar la materia. Vol donar una noticia històrica d'Argenton y surt un llibre; vol trassar la figura d'En Pere Joan Ferrer y fa reviure en ample quadro tota la època enrevoltada del rey Joan II.

Ses moltes obres històriques anuncian desseguida sa gran competència; son amor a Catalunya, sa devoció per ses tradicions y per ses glories, y ses altes qualitats d'home il·lustradíssim, expansiu y desitjós de divulgar y extendre sos molts coneixements, l'han d'acabar de fer lo professor estimat de tan hermosa assignatura, que tant y tant temps feya trobavan a faltar los bons alumnes adoradors de sa patria. — F.

TROBALLE ARQUEOLÒGIQUES DE CALDES DE MALAVELLA

Es un fet general que hont se vulla qu'hi haja manantials termals y afloraments minerals d'alguna importancia s'hi troban restos romans. Aquell gran poble sapigué aprofitarse, com may cap

altre ho haja fet, dels tresors qu'una naturalesa casi verge li ofería, aplicantlos a ses necessitats. A Catalunya mateix tenim una munió de fets qu'ho confirman, y no sols en la terra baixa que per la seva proximitat al mar era la més coneguda, sinó en les matexes vessants del Pirineu, en llocs enasprats y avuy mateix casi desconeguts. Confirmant aquest fet general, anem a parlar aquí de les darreres troballes realitzades a Caldes de Malavella, punt prou conegut de tothom per les seves aygues termo-minerals.

No es cosa nova la troballa de restos romans a Caldes de Malavella, donchs ja en 1880 ab motiu de les obres que s'estavan fent en l'anomenat *Puig de les ànimes*, se descobrí un gran recipient, tot de pedra picada, que sens dubte fou una piscina romana. Tenia la forma d'un rectàngul de 9 m. de llarg per 5'76 m. d'ample en sa part alta; dimensions que quedavan reduhides en lo fons a 7'45 metres y 4'40 m. per motiu dels tres graons desiguals que la rodejavan en tota sa extensió, y quals dimensions eran de 0'45 d'ample per 0'35, 0'30 y 0'40 d'altura; graons destinats a servir d'assiento als qui preñian los banys. Ademés, entre la runa que cubria aquesta piscina y'ls seus encontorns, se trobaren varis objectes, dels que son remarcables uns ganivets y puntes de fletxa de sílex pertanyents al tipo de la pedra pulida, una copa de fusta, varies monedes romanes, trossos de ceràmica saguntina y fragments d'òssos

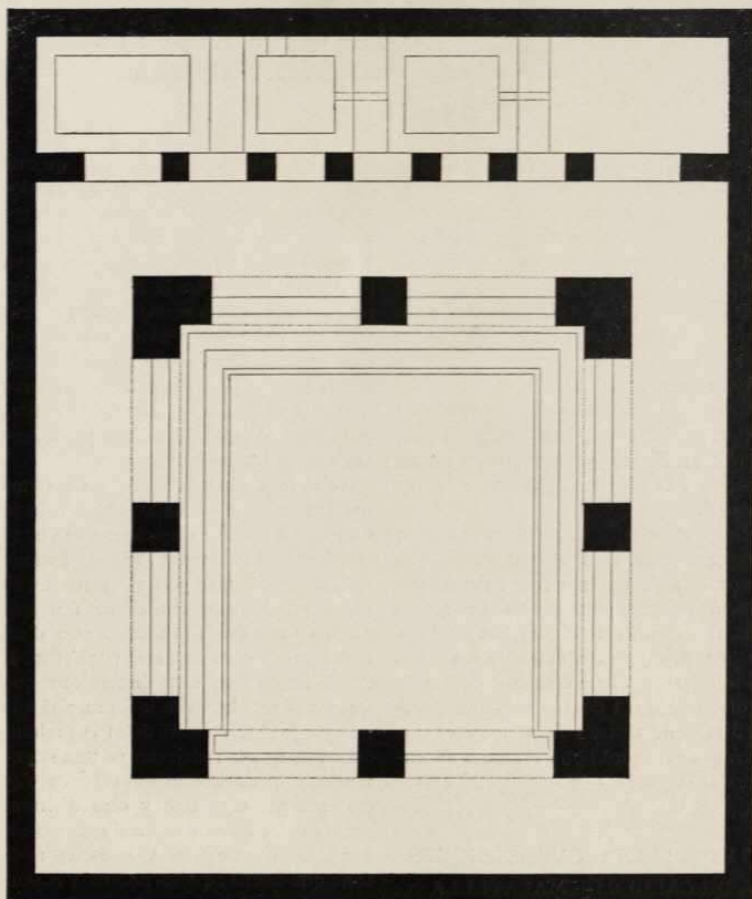
d'animals quaternaris. Com si aquestos datos no fossin suficients, s'havia trobat també dins l'enllosat de la iglesia una làpida romana que fou trasladada al Museu arqueològic de Girona, y eran coneguts de tothom, abans de 1881, els restos de les termes romanes existents en el turó de Sant Grau, en el punt conegut ab el nom de *Pati del Hospital*.

Allí hi havia, segons testimoni verbal del distingit arqueòleg P. Fita y del arquitecte Lluís Domènech y Muntaner, un conjunt de construccions romanes pertanyents a les termes; tant es així, que'l primer me referí qu'en les parets y voltes d'alguns corredors y sales hi havia vist y copiat les inscripcions ò noms que'ls banyistes romans feyan sobre'l formigó ò arrebossat.

Desgraciadament no podem formarnos idea de lo que serían aquestos restos de construcció romana més que per la descripció que'n fa'l Doctor D. Tomàs Lletget en l'*Anuari de l'Associació d'excursions catalana* del any 1881 al ressenyar la excursió feta a Caldes de Malavella en Febrer del mateix any; y encara que semblant descripció es molt curta y no va acompanyada de plan, ni de mides, com hauria

DESCOBRINT L'ÀNGUL INFERIOR (ESQUERRA) A BARRINADES
Y A COPS DE MALL Y D'ESCARPRA

PLANTA GENERAL DE LES PISCINES ROMANES DESCOBERTES A CALDES DE MALAVELLA
Axecada pels Arquitectes D. J. M. y D. A. de Falguera.

sigut lo propi, dona a comprendre la importancia de les runes de les termes romanes y la possibilitat de qu'en elles s'hi fessin nous descobriments, puix deya: «Si's practiquessin unes excavacions ben dirigides, tal vegada's trobarían los grahons ahont s'assentavan los que prenlan la estuva, així com la piscina ò bany circulars del *caldarium*, com se trobaren en Tiermes y Fitero».

Axí's deya en 1881, y en 1894 al ressenyar una altra excursió feta a Caldes de Malavella per varis socis del *Centre Excursionista de Catalunya*, deya'l seu cronista En Pere Pagès: «Vollam visitar les termes d'*Aquis Voconis* (com anomenavan los romans a les de Caldes de Malavella), mes desgraciadament ja quasi no'n queda ni rastre. Sols hi vegerem un munt de pedres y algun qu'altre tros de paret». ¿Què havia passat? Que les ruines de les termes romanes, després d'haver resistit la obra destructora dels sigles, s'havian convertit en la *pedrera* de les cases en construcció, com ho testifican els carreus de moltes cases modernes del poble.]

Ja en aquest punt les coses, era més que probable, segura, la desaparició total de les runes de les termes y fins del seu recort, si una persona desinteressada y entusiasta no s'ho prenía pel seu compte conservant lo que quedava y buscant lo que pogués estar soterrat. Y aquesta persona fou el conegut industrial D. Pau Estapé y Maristany, del Masnou, el qual havent adquirit la propietat del antic manantial d'aygua mineral conegut ab el nom d'*Els Bullidors* y tenint noticia de la existencia de les termes romanes prop d'aquest, ab son clar criteri comprendgué que sota les runes del anomenat

LO MATEIX ÀNGUL INFERIOR
DESPRÉS DE DESCOBERT Y NETEJAT DE LES SALS QUE TENIA ADHERIDES

Pati del Hospital s'hi trobarian indubtablement altres restes en perfecte estat de conservació, y ab semblant idea adquirí aquest darrer lloch, y sense perdonar gasto feu comensar les obres d'exploració.

Los primers descobriments que's realisaren, que foren los de les piscines petites, de les que parlarem després, foren donats a conèixer pel distingit publicista Sr. García Llansó en les planes de *La Vanguardia*, l'any 1897.

Posteriorment tingué lloch la exploració d'una altra part de les runes.

Aquesta fou molt llarga y entretinguda per la grandaria del lloch, la immensa quantitat de sals depositada per l'aygua mineral y'l cuydado que's requeria per no malmetre rès y anar buscant entre la runa les monedes, trossos de ceràmica, òssos, etc. etc., qu'anavan aparexent. Per fi, després de molts dies de treball, després d'haver tret més de dos metres de sals minerals y runa, aparegueren els grahons d'una piscina en perfecte estat de conservació. Fou buydada tota ella y entre la terra que la omplenava, junt ab trossos de fusta carbonisada, s'hi reculliren els següents objectes:

—Una immensa quantitat d'òssos de diferents animals, la majoria dels quals no'ls tinch encara classificats, però sí que puch adelantar que abundan els de *Cervus elaphus*, *Bostaurus* y *Sus scropha*; y además fragments d'un crani humà.

—Varis exemplars de la *Ostrea edulis* y del *Pectunculus glicimeris*.

—Ceràmica basta y saguntina. Fragments d'una patina ab relleus y una estampilla hont s'hi llegeix: OF MIN.

—Claus de coure y un fragment de nansa de idem ab un capet de gos.

—Un aro de coure y fragments d'un objecte d'adorno de coure ab esmalty or.

—Una pessa de quars y una altra de

calissa, arrodonides y pulimentades com pera ser incrustades en joyes.

—4 fragments d'unguentaris de vidre irisat.

—2 pondus.

—1 bala de plom.

—1 bala de quars del tamany de les usades pera fona.

—1 gran cristall de quars-amatista.

Aparegueren además varies monedes de coure, y entre elles unes 20 de romanes, impossibles de classificar per l'acció del aygua termal sobre'l metall; una de celtibera y una altra pertanyent a Vespasià.

Tots aquestos objectes foren recullits, com he dit, dintre de la piscina romana. Un cop quedà aquesta neta de la runa's pogué apreciar ben be en lo seu conjunt,

però no en los detalls, donchs tota ella, bases de les columnates y grahons, estava recoberta per una capa de tosca ò sals minerals, de més de 0'50 m. en molts llochs, lo qual indicava qu'havia sigut coberta per l'aygua mineral durant molt espay de temps. Aquest dipòsit de sals donava un caràcter sumament interessant a la piscina y rëcava de debò despullarla de semblant patina; però per altra part calia veure be la obra romana amagada allavors per la de la naturalesa, pera veure sos detalls de construcció; així es que de comú acort ab D. Pau Estapé, determinarem fer netejar del tot mitja piscina pera que's vegés clarament tal com era en temps dels romans, y dexar l'altra ab sa coberta de sals minerals.

A copia de paciència y no poques barinades, se logrà dexar al descobert els carreus de construcció romana, y allavors poguerem axecar la planta ab tota exactitut y apreciar be la importancia del descobriment.

Se tracta efectivament de la piscina de les termes romanes allí existents; te la forma d'un rectàngul de 9'60 m. de llarch per 9'60 m. d'ample en sa part alta, y de 8'15 m. de llarch per 6'60 m. d'ample en son fons, per motiu dels 5 grahons que la rodejan solsament per ses parts laterals y anterior, considerant com a tal la que conté la obertura per hont hi anava l'aygua; la part posterior no presenta cap grahó y sí solsament una mitja canya ab que terminan els grahons laterals. Està casi exactament orientada d'Est a Oest. En sos 4 ànguls se conservan els basaments d'altres tantes columnes, y entre ells els d'altres també quadrades, y per detalls que restan se veu qu'entre unes y altres hi havían archs que tancavan tot aquell recinte quadrangular. Tot al seu voltant hi havia un corredor de 2 metres d'amplada cobert també per volta, y des-

L'ÀNGUL SUPERIOR (DRETA)
QUE S'HA DEXAT, TAL COM S'HA TROBAT, COBERT PER UNA GRUXA DE SALS

d'ell s'entrava a les altres dependències de les termes, com ho indiquen dos archs existents encara en el corredor ò galeria del Sudest.

Tota la obra de la piscina està feta de carreus de granet de la localitat, molt ben conservats encara, y el fons està asfaltat y en bastant bon estat. Es digne de notar qu'en tot l'interior de la piscina se presenta la pedra nua fins al nivell hont arribaria l'aygua, ò sia'l primer grahó de dalt, però all's forma una mitja canya ab el formigó que cubria tot el plà y parèts

del corredor, ab la particularitat de que totes les columnates, a pesar de ser també de pedra picada estan recobertes del mateix formigó fins al nivell de l'aygua. No m'entretinch en més detalls de mides y demés, puix poden apreciarse be en l'adjunta planta.

Merexen citarse també 4 dipòsits ò piscines petites qu'hi havia en la part ante-

rior, y que deuria servir per banys particulars les unes y pot ser per refredar l'aygua les altres. Les fotografies que acompanyem donan ademés una idea més exacta que la més minuciosa descripció.

Desde ara, donchs, y gracies al interès de D. Pau Estapé y Maristany, propietari del manantial de Caldes de Malave-

de la piscina romana ha fet la mellor propaganda en favor de sa *Aygua Xala* del manantial *Els Bullidors*, el mateix precisament qu'ara farà vint sigles servirà pera omplenar aquella, y qu'ara servirà pera omplenar milers y milers d'ampolles.

N. FONT Y SAGUÉ PBRE.

Madrid, Octubre de 1903.

L'ANGUL SUPERIOR (ESQUERRA)

AB EL PASSADÍS ENTRE LA PISCINA GRAN Y LES PETITES

VISTA GENERAL DE LES PISCINES Y ARCHS DE COMUNICACIÓ AB ALTRES DEPENDÈNCIES

(Fotografies tretes per D. Grau Estapé.)

lla anomenat *Els Bullidors*, tenim a Catalunya un nou monument romà. Lo qu'ell ha fet pera desenterrarlo y posarlo en condicions de ser visitat y admirat per tot-hom, es tant més d'agrahir quan allí a Caldes mateix, y en altres llochs hont s'han trobat obres semblants, ò no se n'ha fet cas ò s'han malmès. ¿Es que per ventura'l negoci està renyit ab l'art y la historia? No ho creu pas aixís el Senyor Estapé y no ho creyem tampoch nosaltres al dirli qu'ab el desenterrament y conservació